

Copyright & Creative Commons:

The copyright of articles published in the *Journal of Legal Research* remains with the author(s). This journal is published as an open access publication, and all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0). This license permits use, redistribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited and the use is non-commercial in nature. For more information, please refer to the journal's *Open Access Policy* page.

Distinguishing Inherent and Relative Grounds of Nullity in Domestic Arbitration: Foundations and Implications

Mehdi Moeinifar¹, Ahmad Amir Moezzi^{2*}, Abdolhamid Mortazavi³

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Publisher:

Shahr-e- Danesh
Research and Study
Institute of Law

Article Type:
Original Research

DOI:
0.48300/jlr.2024.430309.2518

Received:
15 April 2024

Accepted:
26 August 2024

Published:
5 May 2026

Abstract

Articles 489 to 492 of the Iranian Code of Civil Procedure, at least prima facie, indicate that the scope of judicial review over arbitral awards is confined to the framework of an action for annulment initiated by the parties, in such a manner that upon the expiration of the statutory time limit, the court is effectively compelled to issue an enforcement order. However, certain grounds for annulment pertain to public policy and entail serious consequences for the integrity, legitimacy, and interests of society. Accordingly, adopting judicial abstention toward such grounds merely because of the parties' failure to initiate annulment proceedings cannot be regarded as acceptable. Therefore, unlike relative or party-dependent (waivable) grounds of nullity, in respect of which the right to challenge the arbitral award is extinguished upon the expiration of the twenty-day objection period, the State's ex officio supervisory competence in matters implicating inherent and public-policy (non-waivable) nullity is not extinguished by the lapse of time. In the Iranian International Commercial Arbitration Act and the Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards, following internationally accepted principles, a distinction has been recognized between public-policy grounds and party-dependent grounds for annulment. Nevertheless, in the realm of domestic arbitration, despite the fact that legal doctrine has acknowledged both the necessity and rationale for distinguishing inherent grounds of nullity from relative grounds, the absence of an explicit statutory basis and the lack of a sufficiently reasoned doctrinal foundation have rendered reliance upon such a distinction, and consequently the attachment of its legal effects, difficult in practice. This

1. PhD Student in Private Law, Law Department, Sari Branch, Islamic Azad University, Sari, Iran.

Email: mehdi.moinifar.89@gmail.com

2. (*Corresponding Author), Assistant Professor, Law Department, Adib Institute of Higher Education, Sari, Iran.

Email: studentresearch.moezzi@gmail.com

3. Assistant Professor, Law Department, University of Judicial Sciences and Administrative Services, Tehran, Iran.

Email: amortazavi94@gmail.com

article seeks, through a descriptive-analytical approach and library-based research, to address the absence of a clear legal foundation for distinguishing inherent (absolute) grounds of nullity from relative grounds in domestic arbitration and to elucidate the legal principles underpinning such distinction.

Keywords: Domestic Arbitration, Grounds of Nullity, Invocability, Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards, Iranian International Commercial Arbitration Act.

Excerpted from the Ph.D. thesis entitled "The effects of the Revocation of Arbitrator's Award on the Arbitration's Agreement and Fate of the Case", Sari Branch, Islamic Azad University, Sari, Iran.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, Grants and sponsorship) for the research, authorship, and/ or publication of this article.

Author Contributions:

Mehdi Moeinifar: Conceptualization, Methodology, Formal Analysis, Investigation, Resources, Writing - Original Draft, Writing - Review & Editing.

Ahmad Amir Moezzi: Conceptualization, Methodology, Validation, Formal Analysis, Resources, Data Curation, Writing - Review & Editing, Visualization, Supervision, Project Administration.

Abdolhamid Mortazavi: Conceptualization, Methodology, Formal Analysis, Writing - Review & Editing, Supervision.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Moeinifar, Mehdi, Ahmad Amir Moezzi & Abdolhamid Mortazavi. "Distinguishing Inherent and Relative Grounds of Nullity in Domestic Arbitration: Foundations and Implications". *Journal of Legal Research*, 25, no. 65 (May 5, 2026), 345-367.

Extended Abstract

Articles 489 to 492 of the Iranian Code of Civil Procedure appear to confine judicial review of arbitral awards to the framework of an annulment action initiated by the parties, such that, upon expiration of the statutory time limit, the court is ostensibly obliged to authorize enforcement. However, certain grounds of nullity relate to public policy (*ordre public*) and may produce serious consequences affecting the stability, integrity, and interests of society. Accordingly, adopting a passive judicial stance toward such grounds merely because the parties have failed to bring an action for annulment of the arbitral award cannot be considered acceptable. Therefore, unlike relative or party-dependent grounds of annulment, for which the possibility of challenge is extinguished upon the expiration of the twenty-day objection period, with respect to inherent (absolute) grounds of nullity, the State's supervisory authority in protection of public policy is not extinguished by lapse of time. Although the Iranian Act on International Commercial Arbitration and Iran's accession legislation relating to the Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards have, in line with internationally accepted doctrines, recognized the distinction between public-policy grounds and party-dependent grounds, within the sphere of domestic arbitration, despite doctrinal recognition of the necessity and rationale for distinguishing inherent and relative grounds of nullity, the absence of an explicit statutory basis and the insufficient theoretical substantiation of this distinction have rendered reliance upon it, and consequently the attachment of its legal effects, considerably difficult. Given that, from a legal perspective, significant theoretical and practical differences exist between inherent and relative grounds of nullity, juridical logic requires that such distinction be expressly incorporated into future legislative reforms governing domestic arbitration. Nevertheless, under the current state of positive law, overcoming the objection arising from the absence of an explicit legal basis for this distinction requires the establishment of its foundations through interpretation and doctrinal elucidation of legal sources. This article seeks, through a descriptive-analytical methodology and library-based research, to remedy the absence of a clear legal foundation for distinguishing inherent grounds of nullity from relative grounds within domestic arbitration and to clarify the juridical bases supporting such distinction. The inherent impossibility of disregarding arbitral awards contrary to public policy, the applicability of the Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards and the Iranian Act on International Commercial Arbitration, together with the necessary correlation between the application of public policy as a ground for reviewing arbitral awards under the New York Convention and the possibility of invoking such grounds in domestic arbitration, constitute the principal juridical foundations for recognizing the distinction between inherent and relative grounds of nullity in domestic arbitration. The Iranian Act on International Commercial Arbitration, which recognizes the distinction between grounds of nullity and grounds of annulment in Articles 33 and 34, although formally applicable to international arbitration, nevertheless forms part of the domestic legal order and, accordingly, its general principles may also be invoked in domestic arbitration. The international character of the statute precludes its applicability in domestic law only where the relevant provisions are intrinsically

confined to international disputes or where the legislature has expressly prescribed their exclusive application to international arbitration. However, matters concerning public policy fall outside the scope of such exceptions. The distinction established under Articles 33 and 34 of the aforementioned law between nullity and annulment of arbitral awards possesses no inherent characteristic warranting its restriction solely to international arbitration. On the contrary, observance of public-policy requirements in domestic arbitration is, a fortiori, even more necessary. This is because the limitations arising from considerations of international comity, which justify reliance upon narrower standards of public policy in international arbitration, do not apply within the domestic sphere. A further basis for distinguishing public-policy grounds of nullity (absolute nullity) from relative grounds of annulment in domestic arbitration lies in the possibility of reliance upon the Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards. International treaties possess the force of law, and except where the logic or inherently international nature of the subject matter necessitates restricting their application, no obstacle exists to extending their principles to the domestic sphere. This is particularly significant given that Iran's accession legislation to the New York Convention postdates the Iranian Code of Civil Procedure and expressly recognizes public policy as one of the grounds for annulment of arbitral awards. A third basis is derived from the necessary correlation between the possibility of judicial review concerning public-policy grounds in relation to the enforcement of foreign arbitral awards under the New York Convention and the corresponding possibility of invoking public-policy grounds in domestic arbitration. Otherwise, pursuant to the more-favourable-right provision contained in Article 7 of the Convention, domestic law would constitute the more favourable enforcement regime, thereby preventing reliance upon public policy under the Convention itself, a consequence contrary to the interests and public welfare of the State. Establishing the theory distinguishing inherent grounds of nullity from relative grounds in domestic arbitration on the basis of the foregoing foundations gives rise to three principal legal consequences. First, waiver of the right to object has no effect with respect to inherent grounds of nullity. Second, judicial review at the enforcement stage becomes confined to matters involving public policy. Third, courts retain the authority to entertain annulment actions and refrain from issuing enforcement orders after expiration of the statutory time limit where public-policy grounds are implicated. By contrast, with respect to relative grounds of annulment, waiver of the right to object precludes judicial consideration of annulment claims based on such grounds, no possibility of challenge remains following expiration of the objection period, and such grounds are not subject to judicial review during enforcement proceedings.

مبانی تفکیک‌پذیری جهات بطلان ذاتی از نسبی در داوری‌های داخلی

مهدی معینی‌فر^۱، احمد امیر معزی^۲، عبدالحمید مرتضوی^۳

چکیده

مواد ۴۸۹ تا ۴۹۲ قانون آیین دادرسی مدنی، در ظاهر دلالت بر محدود بودن دامنه ممیزی قضایی نسبت به آرای داوری به چهارچوب طرح دعوی ابطال از سوی طرفین دارد، به نحوی که با انقضای فرجه مقرر قانونی، دستور اجرا بر دادگاه تحمیل می‌گردد. حال آنکه برخی جهات بطلان مربوط به نظم عمومی است و آثار خطیری بر قوام، حیثیت و منافع جامعه دارد، لذا قائل شدن به موضع انفعالی دادگاه در مواجهه با این دسته از جهات، به‌صرف کوتاهی طرفین در طرح دعوی ابطال رأی داوری پذیرفتنی نیست. از این رو برخلاف جهات بطلان نسبی یا شخصی که با انقضای مدت بیست‌روزه اعتراض، امکان تعرض بدان از دست می‌رود، در جهات بطلان ذاتی حق نظارت حاکمیت در راستای نظم عمومی با انقضای مدت زایل نخواهد شد. در قانون داوری تجاری بین‌المللی و قانون الحاق ایران به کنوانسیون نیویورک به تأسی از اصول پذیرفته‌شده جهانی، تفکیک میان جهات نظم عمومی از جهات شخصی، پذیرفته شده است؛ اما در حوزه داوری‌های داخلی علی‌رغم احساس شدن ضرورت و منطق تفکیک جهات بطلان ذاتی و نسبی از سوی دکتربین، مفقود بودن مستند صریح قانونی و مدلل نشدن این نظریه، امکان استناد به این تفکیک و در نتیجه مترتب شدن آثار حقوقی آن را دشوار می‌سازد. در مقاله حاضر تلاش شده است با روش توصیفی - تحلیلی و مطالعه کتابخانه‌ای خلأ پایگاه قانونی تفکیک جهات بطلان

پژوهش‌کده حقوق

نوع مقاله: علمی - پژوهشی

DOI:

0.48300/jlr.2024.430309.2518

تاریخ دریافت:
۲۷ فروردین ۱۴۰۳

تاریخ پذیرش:
۵ شهریور ۱۴۰۳

تاریخ انتشار:
۱۵ اردیبهشت ۱۴۰۵

۱. دانشجوی دکتری حقوق خصوصی، گروه حقوق، واحد ساری، دانشگاه آزاد اسلامی، ساری، ایران.

Email: mehdi.moinifar.89@gmail.com

۲. (*نویسنده مسئول)، استادیار، گروه حقوق، مؤسسه آموزش عالی ادیب، ساری، ایران.

Email: studentresearch.moezzi@gmail.com

۳. استادیار، گروه حقوق، عضو مدعو، دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری، تهران، ایران.

Email: amortazavi94@gmail.com

ذاتی از نسبی در داوری‌های داخلی برطرف شده و مبانی حقوقی آن تبیین گردد.

کلیدواژه‌ها: داوری داخلی، جهات بطلان، استنادپذیری، کنوانسیون نیویورک، قانون داوری تجاری بین‌المللی.

برگرفته از رساله دکتری با عنوان «اثر ابطال رأی داور بر موافقتنامه داوری و سرنوشت دعوی»، واحد ساری، دانشگاه آزاد اسلامی، ساری، ایران.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان:

مهدی معینی‌فر: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نوشتن - پیش‌نویس اصلی، نوشتن - بررسی و ویرایش.

احمد امیر معزی: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، اعتبارسنجی، تحلیل، منابع، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - بررسی و ویرایش، نظارت.

عبدالحمید مرتضوی: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، تحلیل، نوشتن - بررسی و ویرایش، نظارت.

تعارض منافع:

بنا بر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

معینی‌فر، مهدی، احمد امیر معزی و عبدالحمید مرتضوی. «مبانی تفکیک‌پذیری جهات بطلان ذاتی از نسبی در داوری‌های داخلی». مجله پژوهش‌های حقوقی، ۲۵، ش. ۶۵ (۱۵ اردیبهشت ۱۴۰۵)، ۳۴۵-۳۶۷.

مقدمه

داوری روش خصوصی حل‌وفصل اختلاف است، اما هیچ‌گاه بی‌نیاز از نظارت دادگاه‌های ملی باقی نمانده است که این مهم طی سازکار ابطال رأی داوری و ممیزی حین درخواست اجرا صورت می‌گیرد. در داورهای داخلی مطابق یک دیدگاه چنانچه ابطال رأی داوری در مهلت تقاضا نشود، دادگاه مکلف به صدور اجرائیه است، اما این نگاه مقبولیت نیافته و دکترین حقوقی به اقتضای سیاق عبارات ماده ۴۸۹ ق.آ.د.م. نظارت قضایی در زمان درخواست اجرا را پذیرفته است.^۴

در مورد حدود ممیزی قضایی حین درخواست اجرا، اختلاف همچنان باقی است. تفکیک جهات بطلان (ذاتی یا مربوط به نظم عمومی) از ابطال (شخصی یا نسبی) مرز ممیزی قضایی مستقیم بر رأی داوری محسوب شده و نظارت را محدود به جهات نظم عمومی می‌سازد؛ زیرا این جهات واجد درجه‌ای از اهمیت است که انفعال محکوم‌علیه مانع از واکنش حاکمیت نخواهد بود، در حالی که ورود به سایر جهات از باب احترام به حاکمیت اراده تنها با ابتکار عمل و درخواست ذی‌نفع امکان‌پذیر است. این تفکیک در ق.د.ت.ب و کنوانسیون نیویورک به‌صراحت پذیرفته شده، اما در ق.آ.د.م مسکوت مانده است.

آنچه در نتیجه استقرا در سوابق پژوهش‌های مرتبط به دست آمده، در مقالات «رویکرد قضایی به بی‌اعتباری رأی داوری داخلی»^۵ و «امکان اجرای آرای داوری برخلاف قانون و نظم عمومی»^۶ به ضرورت تفکیک جهات بطلان ذاتی از نسبی، محدود بودن کنترل قضایی حین اجرای آرای داوری به جهات بطلان و نیز استمرار آن در صورت انقضای فرجه پرداخته شده، اما پایگاه قانونی قابل اتکا در پشتیبانی از این نظریه ارائه نگردیده است. در مقاله «جهت اعتراض به رأی داوری داخلی با نگاهی به قانون داوری تجاری بین‌المللی ایران و کنوانسیون نیویورک ۱۹۵۸»^۷ به دو سند مذکور در عنوان این مقاله استناد شده و به وحدت ملاک از آن اسناد اشاره گردیده، اما از حیث استنادپذیری در داوری داخلی مدلل نگردیده، بلکه محوریت بحث بر محدود نبودن جهات

۴. سید جلال‌الدین مدنی، آیین دادرسی مدنی (تهران: چاپخانه علامه طباطبایی، ۱۳۷۶)، ۲۵۸؛ حیدر محمدزاده اصل، داوری در حقوق ایران (تهران: انتشارات ققنوس، ۱۳۷۹)، ۵۰؛ عبدالله خدابخشی، حقوق داوری و دعاوی مربوط به آن در رویه قضایی (تهران: انتشار شرکت سهامی، ۱۳۹۳)، ۶۰۱-۶۰۵.

۵. حسن کیا، حسن محسنی و عیسی امینی، «رویکرد قضایی به بی‌اعتباری رأی داوری داخلی»، پژوهش‌های حقوقی، ۲۰، ۴۷ (۱۴۰۰)، ۱۶۱؛ علی مهاجری، مبسوط در آیین دادرسی مدنی (تهران: فکرسازان، ۱۳۸۶)، ۳۱۱.

۶. محمد مهدی حسنی، «امکان اجرای آرای داوری برخلاف قانون و نظم عمومی»، فصلنامه داخلی کانون وکلای دادگستری خراسان، ۲، ۶ (۱۳۹۱)، ۴۳.

۷. کریم مرادوند و جلال جعفری، «جهت اعتراض به رأی داوری داخلی با نگاهی به قانون داوری تجاری بین‌المللی ایران و کنوانسیون نیویورک ۱۹۵۸»، تحقیقات حقوق قضایی، ۲، ۳ (۱۴۰۰)، ۳۸۵-۴۲۰.

بطلان رأی داوری به ماده ۴۸۹ ق.آ.د.م است.

از آنجا که پیش از تبیین پایگاه و مستند قانونی نظریه تفکیک میان جهات بطلان ذاتی از نسبی در داوری‌های داخلی، امکان استناد به تفکیک یادشده و تفاوت قائل شدن در آثار این جهات از حد انتظار یک موقعیت مطلوب حقوقی فراتر نمی‌رود، سؤال و هدف اصلی این پژوهش را اثبات حقوقی و مستند نظریه تفکیک جهات بطلان (ذاتی) از ابطال (نسبی) در داوری‌های داخلی به خود اختصاص داده که نتیجه آن ممکن شدن استناد به آثار عملی این تفکیک در حوزه داوری‌های داخلی است.

۱- مبانی حقوقی تفکیک جهات بطلان ذاتی از نسبی در داوری‌های داخلی

مقصود از جهات بطلان ذاتی، جهات مرتبط با نظم عمومی و اخلاق حسنه است که واجد چنان درجه‌ای از اهمیت است که نادیده گرفتن آن جریان عادی امور و احساس امنیت جامعه را متأثر می‌سازد؛ به عبارت دیگر جهات بطلان ذاتی از حیثه تأثیرگذاری در رابطه طرفین رأی داوری، فراتر رفته و به جامعه سرایت می‌نماید و نظم عمومی جامعه اجرای چنین رأیی را برنمی‌تابد. نقض چنین مقرراتی موجب بطلان رأی داوری است و تراضی طرفین نیز این ضمانت اجرا را برطرف نمی‌سازد و عدم اقدام ذی‌نفع در طرح دعوی ابطال رأی داوری در فرجه مقرر قانونی، مانع از باطل شناختن رأی داوری مغایر با نظم عمومی نیست. در مقابل جهات بطلان نسبی یا شخصی به جهاتی اطلاق می‌شود که هرچند در صورت نقض، با طرح دعوی از سوی ذی‌نفع به ابطال رأی داوری منتهی می‌شود، اما چون از سطح تأثیرگذاری میان طرفین عبور نمی‌کند، در صورت عدم اقدام محکوم‌علیه، مورد ممیزی دادگاه در زمان درخواست اجرا قرار نمی‌گیرد. خروج داور از حدود اختیارات، مدت داوری یا موضوع دعوی از مصادیق جهات شخصی یا همان جهات ابطال محسوب می‌گردد، اما مغایرت رأی داور با مندرجات دفتر املاک، مغایرت با نظم عمومی بهداشتی، اقتصادی (بانکی و ارزی)، ثبتی و امثال آن از جهات عمومی و ذاتی بطلان رأی داوری محسوب می‌شود. تفاوت جهات یادشده از حیث اهمیت و تأثیر آن بر جامعه یکسان نبوده و همین امر تفاوت در آثار میان دو دسته جهات یادشده را ایجاب می‌نماید.

ماده ۴۸۹ ق.آ.د.م به مطلق جهات ابطال اشاره داشته، بدون اینکه میان جهات بطلان ذاتی و نسبی قائل به تفکیک شود، در حالی که این دو دسته از جهات واجد آثار و تفاوت‌های نظری و عملی مهمی است. در این بخش مبانی حقوقی برای اثبات نظریه، امکان استناد به تفکیک جهات بطلان ذاتی از نسبی در داوری‌های داخلی بررسی می‌شود و به نتایج متفرع بر اثبات آن، در بخش بعدی خواهیم پرداخت.

برای اثبات تفکیک میان جهات نظم عمومی (ذاتی) از جهات شخصی، برخی تلاش کرده‌اند

تا به‌صرف تمایز قائل شدن میان آرای غیرقابل اجرا از سایر آرای داوری^۸ و یا اقتضای عناوین ابطال از بطلان در ق.آ.د.م (نظر اقلیت در نشست قضایی مورخ ۱/۶/۹۷ دادگستری مشهد) استماع دعوی بطلان رأی داوری را در جهات مربوط به نظم عمومی، خارج از فرجه بیست‌روزه توجیه نمایند؛ اما این مبنا اقناع‌کننده نیست، چراکه از بررسی عبارات مواد ۴۸۹ تا ۴۹۱ ق.آ.د.م برمی‌آید که ق.آ.د.م از عناوین اعتراض، ابطال، بطلان و غیرقابل اجرا در شکایت از آرای داوری مفهوم واحدی اراده کرده و تمایز قائل شدن میان آنها بر مبنای تفسیر لفظی صرف، کافی به مقصود نیست. در ادامه مبانی حقوقی برای اثبات امکان استناد به تفکیک جهات بطلان ذاتی از نسبی در داوری‌های داخلی بررسی می‌شود.

۱-۱- عدم امکان ذاتی نادیده گرفتن آرای مغایر با نظم عمومی

اولین جهت برای اثبات تفکیک جهات بطلان ذاتی از نسبی آن است که جهات مغایر با نظم عمومی در آرای داوری، در ذات قابل اغماض نیستند و انقضای فرجه مانع از پیگیری بی‌اعتباری رأی نخواهد شد.

حقوق خصوصی مجال آزادی و حاکمیت اراده است، اما این احترام حتی در سطح تعهدات بین‌المللی کشورها، مادامی است که اصول اساسی عدالت و اخلاق به‌عنوان نظم عمومی از رهگذر رأی داوری مخدوش نگردد و مغایر اصولی دادرسی و قانونی نباشد؛^۹ در غیر این صورت اعم از اینکه رأی داوری خارجی باشد یا داخلی، مورد شناسایی قرار نمی‌گیرد و دادگاه مکلف است از صدور دستور اجرا خودداری کند. چراکه چنین رأیی وفق ماده ۴۸۹ ق.آ.د.م و ملاک ماده ۹۷۵ ق.م در ذات باطل و غیرقابل اجرا است و عدم درخواست ابطال از سوی طرفین، ماهیت آن را به رأی صحیح تغییر نمی‌دهد.^{۱۰}

انقضای فرجه قانونی، راه ابطال در مورد جهات شخصی را می‌بندد، اما مانع از طرح دعوی اعلام بطلان در جهات نظم عمومی چون نقض مقررات ثبتی، بانکی و پزشکی یا اعلام این جهات به دادگاهی که درخواست اجرا را بررسی می‌نماید جهت خودداری از دستور اجرا و یا عدول از آن نخواهد شد. به‌عنوان مثال صدور رأی بر تقسیم پلاک ثبتی بدون نقشه مصوب شهرداری موضوع ماده ۱۰۱ قانون شهرداری ذاتاً غیرقابل اجراست، چراکه اصول حاکم بر برنامه‌ریزی بافت‌های

۸. مرتضی یوسف‌زاده، آیین داوری (تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۹۲)، ۲۴۶؛ علی‌اصغر مرادی گوارشکی، «قابلیت اعتراض خارج از مهلت نسبت به رأی داوری»، فصلنامه داخلی کانون وکلای دادگستری استان خراسان، ۱۰ (۱۳۹۲)، ۵۵-۵۶.

9. Karl-Heinz Böckstiegel, "Public Policy as a Limit to Arbitration and its Enforcement", *IBA Journal of Dispute Resolution, Special Issue*, (2008), 102.

۱۰. عباس کریمی و حمیدرضا پرتو، حقوق داوری داخلی (تهران: دادگستر، ۱۳۹۵)، ۲۷۷؛ حسنی، پیشین، ۴۳.

روستایی و شهری اقتضا دارد طراحی و قطع‌بندی هر زمینی مطابق با معیارهای طرح‌های هادی روستایی و زیر نظر مراجع دولتی صورت گیرد که رعایت آن مرتبط با نظم عمومی مثبتی و غیرقابل تراضی خلاف است که در صورت ارائه نشدن نقشه و طرح مصوب شرایط قانونی تفکیک حاصل نمی‌شود. همچنین است رأی دآوری بر الزام به انتقال مجوز تأسیس مراکز درمان سوءمصرف مواد به غیر از اشخاص واجد صلاحیت که مغایر با نظم عمومی بهداشت و درمان محسوب می‌شود.

نظم عمومی می‌تواند ناظر بر امور شکلی همچون اصول بنیادین دادرسی منصفانه و یا ناظر بر امور ماهیتی چون حسن نیت، منع قراردادهای مرتبط با تروریسم، مواد مخدر، نسل‌زدایی و امثال آن باشد که در دآوری نیز به اقتضای ماهیت قراردادی - قضایی آن لازم‌الرعایه است.^{۱۱} تشخیص جهات مرتبط با نظم عمومی از جهات شخصی و مرزگذاری دقیق میان آنها گاه به‌دشواری ممکن است. برخی از حقوق‌دانان مقررات نظم عمومی را مطلق قواعد امری می‌دانند^{۱۲} و عده‌ای دیگر نظم عمومی را اخص از مقررات امری و محدود به بخشی از مقررات امری می‌دانند که قوام و بقای ذات و حیثیت و منافع یک ملت به حمایت از آن مقررات بستگی دارد.^{۱۳}

ما در مفهوم مضیق نظم عمومی با گروه اخیر هم‌عقیده‌ایم، تا از یک سو اعلام بطلان رأی دآوری در جهات نظم عمومی ممکن باشد و از سوی دیگر نقض هر مقرر امری بهانه‌ای برای جبران تعلل محکوم‌علیه از درخواست ابطال رأی دآوری در فرجه مقرر ماده ۴۹۰ ق.آ.د.م محسوب نشود و به تخصیص اکثر نینجامد. در این راستا ملاک غیرقابل صلح بودن مقررات نقض‌شده پیشنهاد می‌شود. با این توضیح که اگرچه نقض برخی از شرایط اساسی صحت اعمال حقوقی از قبیل لزوم معلوم و معین بودن مورد معامله، قابل تقسیم بودن مبیع به‌عنوان شرط ایجاد حق شفعه، عدم رعایت مقررات دآوری، خروج داور از موضوع و اختیار دآوری، موجه و مدلل نبودن رأی، بطلان عمل حقوقی و یا رأی دآوری را در صورت اعتراض در فرجه به دنبال دارد، اما از آنجا که متعاملین می‌توانند موارد فوق را به صلح برگزار نمایند، تعلل محکوم‌علیه در اعتراض به رأی دآوری محمول بر راضی شدن وی به نتیجه رأی بوده و نمی‌تواند به‌صرف نقض مقرر امری دعوی اعلام بطلان رأی دآوری را خارج از فرجه مطرح نماید. اما در برخی فروع، طرفین حتی با صلح نیز نمی‌توانند به رأی جنبه اجرایی دهند؛ مواردی چون نامشروع بودن جهت معامله (قمار و معامله مواد مخدر)، مغایرت رأی با مقررات پولی و ارزی، مقررات مثبتی، دآوری‌ناپذیری، مقررات تضمین‌کننده رقابت تجاری، روابط کارگر و کارفرما و تقلب نسبت

11. Böckstiegel, Op. Cit. 102.

۱۲. نجادعلی الماسی، حقوق بین‌الملل خصوصی (تهران: نشر میزان، ۱۳۸۵)، ۱۸۳.

۱۳. محمدجعفر جعفری لنگرودی، ترمینولوژی حقوق (تهران: گنج دانش، ۱۳۷۲)، ۷۱۷.

به قانون از این دست محسوب شده که در فروض اخیر، به لحاظ مغایرت رأی با نظم عمومی در معنای اخص (غیرقابل صلح) موجب ترتب آثار حاکم بر جهات بطلان ذاتی می‌گردد.

۱-۲- استنادپذیری قانون داوری تجاری بین‌المللی در مورد تفکیک جهات بطلان ذاتی از نسبی

دومین مبنا برای اثبات و پذیرش تفکیک جهت بطلان ذاتی رأی داوری از جهات نسبی در داوری‌های داخلی، امکان استناد به ق.د.ت.ب است. قانون داوری تجاری بین‌المللی ایران مصوب ۱۳۷۶ که از قانون نمونه آنسیترال اقتباس گردیده، ناظر بر فرایند آغاز تا اجرای یک رأی داوری بین‌المللی است. به موجب بند ب ماده ۱ ق.د.ت.ب، شرط بین‌المللی بودن رأی داوری، تابعیت خارجی یکی از طرفین در زمان انعقاد موافقت‌نامه داوری است. در صورت حاصل بودن این شرط، مقررات این قانون از جمله ماده ۳۳ (جهت ابطال) و ماده ۳۴ (جهت بطلان) بر رأی داوری حاکم می‌شود که نتیجه آن، امکان استناد بدون مدت به جهات بطلان موضوع ماده ۳۴ است که همگی به نظم عمومی بازمی‌گردد. این در حالی است که ماده ۳۳ ناظر بر جهات شخصی و نسبی بوده و مدت اعتراض آن محدود به سه ماه است.

دسته‌بندی جهات بطلان (ذاتی) و ابطال (نسبی) در ق.د.ت.ب بر مبنای منطق پذیرفته‌شده داوری در سطح جهانی و قوانین نمونه بین‌المللی است؛ اما سؤالی که مطرح می‌شود این است که آیا می‌توان علی‌رغم سکوت ق.آ.د.م به‌عنوان قانون حاکم بر داوری‌های داخلی به مقررات ق.د.ت.ب استناد نمود و همان ملاک را در جهات مربوط به نظم عمومی حاکم دانست؟ هرچند امکان اتخاذ ملاک از قانون یادشده از سوی عده‌ای از حقوق‌دانان پذیرفته‌شده است،^{۱۴} اما آنچه بدان پاسخ داده نشده آن است که چگونه می‌توان از وصف بین‌المللی سند عبور کرد و در داوری‌های داخلی بدان استناد نمود؟

در پاسخ باید گفت در خصوص تفکیک جهات ابطال از بطلان، بر پایه نظم عمومی خصوصیتی در رأی داوری خارجی نسبت به رأی داخلی وجود ندارد تا مغایرت با نظم عمومی در حوزه بین‌المللی سبب بطلان باشد اما تأثیری در حوزه داخلی نداشته باشد، بلکه لزوم رعایت نظم عمومی در اعتبار و اجرای آرای داوری به قیاس اولویت در داوری‌های داخلی نتیجه می‌شود. چراکه نظم عمومی در سه سطح حقوق داخلی، بین‌المللی و فراملی بررسی می‌گردد که موسع‌ترین سطح اعمال آن در حقوق داخلی است.^{۱۵} با این توضیح که در سطح بین‌المللی و

۱۴. حمیدرضا اصلانی، فایل صوتی «موافقت‌نامه داوری»، برگزارشده در مرکز داوری اتاق بازرگانی، ۱۳۹۵؛ مرتضی شهبازی‌نیا، فایل صوتی «ابطال رأی داوری»، برگزارشده در کانون وکلای دادگستری البرز، ۱۳۹۵؛ مرادوند و جعفری، پیشین، ۳۹۵.

15. Jacob Dolinger, "World Public Policy: Real International Public Policy in the Conflict of Laws", *Texas International Law Journal*, XVII, II(1982), 167-193.

فراملی به اقتضای نزاکت و احترام در روابط بین‌المللی، نورم‌های نظم عمومی و ملاک‌های آن تعدیل و محدود شده و مفهومی مضیق‌تر از نظم عمومی داخلی اعمال می‌گردد،^{۱۶} اما چنین اقتضایی در یک قضیه داخلی وجود ندارد؛ لذا نظم عمومی در حقوق داخلی در بالاترین سطح آن رعایت می‌شود. بر این اساس توجه به موضوع نظم عمومی در حقوق داخلی بسیار پررنگ‌تر از آرای داوری بین‌المللی است و رأی داوری داخلی در صورتی که مغایر با نظم عمومی باشد، به قیاس اولویت قابلیت اجرایی نخواهد داشت؛ به عبارت دیگر برخورد دوگانه در قضیه نظم عمومی با وصف اولویت علت قیاس در حوزه داخلی نسبت به حوزه بین‌المللی نه با منطق حقوقی سازگار است و نه به مصلحت است.

نتیجه غیرمنطقی دیگر نپذیرفتن این استدلال در فرضی ظاهر می‌شود که طرفین ایرانی شرط نمایند که ق.د.ت.ب بر قضیه ایشان حکومت کند که در این صورت به اقتضای احترام به حاکمیت اراده که با مانع نظم عمومی نیز مواجه نیست، جهات بطلان موضوع ماده ۳۴ بررسی می‌شود، حال آنکه در هر دو فرض با رأی داخلی مواجه بوده و رویکرد دوگانه در موضوع واحد با یکپارچگی نظام حقوقی جمع نمی‌شود.

ق.د.ت.ب در حال حاضر بخشی از نظام حقوقی کشور محسوب شده و اصولاً منعی برای استناد به مقررات آن در داوری‌های داخلی وجود ندارد، به‌ویژه آنکه خصوصیتی در رأی داوری خارجی نسبت به رأی داخلی وجود ندارد تا بتوان از حیث مغایرت رأی داوری با نظم عمومی میان دو حوزه تمییز داد. با وجود این، این اصل در جایی تخصیصی می‌یابد که مقررات ق.د.ت.ب تنها در یک رأی داوری خارجی مصداق داشته باشد مانند ماده ۱ ق.د.ت.ب در مورد منع وحدت تابعیت داور با یکی از طرفین دعوی پیش از بروز اختلاف که اصولاً در یک رأی داوری داخلی موضوعیت نمی‌یابد، لذا ناگزیر محل جریان آن آرای داوری بین‌المللی خواهد بود. این در حالی است که جهات بطلان ذاتی موضوع ماده ۳۴ فاقد چنین ویژگی است.

این قاعده در دیگر حوزه‌های حقوقی نیز جاری است. مقررات موضوع قوانین کیفری اعم از آیین دادرسی کیفری همچون ماده ۱۴ در مورد خسارات معنوی، حدود خسارات قابل مطالبه ناشی از خسارات معنوی یا منافع ممکن‌الحصول یا موجبات ضمان در قانون مجازات اسلامی که در ذات امور حقوقی محسوب می‌شود، هیچ‌گاه مانع از استناد در حوزه مدنی و یا بالعکس نیست، مگر در مواردی که امکان استناد به اقتضای موضوع منتفی باشد.

۱۶. جعفر نوری یوشانلوئی و سجاد قاسمی، «مطالعه تطبیقی جهات ابطال آرای داوری»، حقوق خصوصی، ۱۹، (۱۴۰۱)، ۱۵۵.

ماده ۳۶ ق.د.ت.ب نیز اماره دیگری بر استنادپذیری این سند در داوری‌های داخلی است. در بند اول ماده یادشده مقرر گردیده است داوری اختلاف تجاری بین‌المللی موضوع این قانون از شمول قواعد داوری مندرج در ق.آ.د.م و سایر قوانین و مقررات مستثنا است. قانونگذار در این ماده علی‌رغم اینکه در مقام بیان بوده، استناد به مقررات داخلی را در داوری‌های بین‌المللی استثنا کرده اما در سمت مقابل معنی قائل نگردیده است. لذا مطابق عمومات در حدودی که اختصاص به بعد بین‌المللی موضوع ندارد در داوری داخلی قابل استناد است.

به‌عنوان یکی از آرای صادره در رویه قضایی که به ق.د.ت.ب برای امکان استماع دعوی ابطال رأی داوری در حوزه داخلی استناد گردیده، می‌توان به دادنامه شماره ۱۴۰۱۴۷۳۹۰۰۰۷۴۸۵۳۹۵ شعبه ۱۷ دادگاه شعبه ششم حقوقی ساری، مؤید به دادنامه شماره ۱۴۰۱۴۷۳۹۰۰۰۹۹۳۸۱۲۱ شعبه ۱۷ دادگاه تجدیدنظر استان مازندران اشاره داشت که طی آن آمده است «... صرفاً جهات ابطال است که از حیث خصوصی بودن و محدود بودن دامنه آن به طرفین دعوی، اسقاط حق اعتراض در آن پذیرفته است و اعتراض خارج از فرجه و یا اسقاط حق اعتراض به رأی داور مانع از استماع اعتراض به رأی داوری می‌باشد، اما در جهات بطلان که مرتبط با نظم عمومی است و به اقتضای ماده ۴۸۹ ق.آ.د.م و مواد ۳۳ و ۳۴ ق.د.ت.ب باطل و غیرقابل اجراست، استماع اعتراض خارج از فرجه و یا مسبوق به اسقاط حق اعتراض ضمن شرط داوری با مانعی مواجه نمی‌باشد...»^{۱۷}.

۱-۳- استنادپذیری کنوانسیون نیویورک در تفکیک جهات بطلان از ابطال

سومین مبنا برای اثبات لازم‌الرعايه بودن تفکیک جهات بطلان از ابطال در داوری‌های داخلی، قابلیت استناد به کنوانسیون نیویورک است. کنوانسیون نیویورک ۱۹۵۸ در موضوع اجرای آرای داوری موفق‌ترین کنوانسیون جهانی است و ایران نیز در سال ۱۳۸۰ بدان ملحق گردیده و در حال حاضر این کنوانسیون بخشی از نظام قانونی کشور محسوب می‌گردد. ماده ۵ کنوانسیون نیویورک در مقررهای مشابه با مواد ۳۳ و ۳۴ ق.د.ت.ب و همسو با اصل پذیرفته‌شده بین‌المللی، جهات بطلان را از ابطال تفکیک نموده و در بند یک ضمن اشاره به مواردی که در شمار جهات شخصی محسوب می‌گردد، مرجع درخواست اجرای رأی داوری را تنها در صورتی مجاز به ورود می‌داند که از سوی محکوم‌علیه درخواست شده باشد. وجه چنین قاعده‌ای نیز آشکار است، چه جهات غیرمرتبط با نظم عمومی، حیطة آزادی عمل اشخاص بوده و وجهی ندارد تا حاکمیت به نیابت از جامعه مداخله نماید، بلکه متضرر از رأی داوری است که باید با ابتکار عمل خود و طرح دعوی، رأی را ابطال کند. اما در بند دوم یعنی مغایرت رأی با نظم عمومی و یا داوری‌ناپذیری دعوی، این حق را برای دادگاه پیش‌بینی نموده تا بدون نیاز به درخواست محکوم‌علیه، در

۱۷. رأی مذکور توسط یکی از نویسندگان انشا گردیده است.

راستای حفظ نظم عمومی و جریان عادی امور جامعه، رأساً از شناسایی و اجرا امتناع کند. در این راستا انفعال محکوم‌علیه که گاه مسبوق به تبانی طرفین است، جامعه را از اعمال این حق ذاتی برای صیانت از خود باز نمی‌دارد. این ممیزی از سوی کشور محل درخواست اجرا صورت می‌گیرد و عدم درخواست ابطال رأی داوری در کشور مقر، مانع از تلاش و مقاومت محکوم‌علیه در زمان درخواست اجرا برای جلوگیری از اجرای چنین رأی داوری نمی‌شود.^{۱۸}

تردید صورت‌گرفته در مورد ق.د.ت.ب از جهت بین‌المللی بودن حوزه قانون و عدم امکان تسری به سطح داوری‌های داخلی در مورد قانون الحاق ایران به کنوانسیون نیویورک نیز مطرح می‌شود. پاسخ آنکه مطابق ماده ۹ قانون مدنی، کنوانسیون‌ها و معاهدات بین‌المللی در حکم قانون بوده و از این رو در حقوق داخلی قابل استناد است. ممکن است در مورد وضع مقررات مغایر با کنوانسیون‌ها از سوی مجلس تردید شود، اما امکان استناد به کنوانسیون و معاهدات بین‌المللی در محاکم داخلی به جهت مستند قانونی یادشده مورد اتفاق است. چنانکه نظریه شماره ۷/۱۶۶۹ مورخ ۱۳۷۱/۰۸/۲۷ اداره کل حقوقی قوه قضائیه نیز مؤید همین امر است.

در مفهوم نظم عمومی بین‌المللی گفته شده که شامل مقرراتی جهان‌شمول است، در حالی که نظم عمومی داخلی از کشوری به کشور دیگر تغییر می‌یابد که در مورد اول می‌توان قرارداد تولید یا توزیع مشروبات الکلی در کشورهای اسلامی و برای مورد دوم می‌توان مقررات ضد تراست را مثال زد.^{۱۹} اگرچه مقصود ما از انعطاف‌پذیری نظم عمومی در عرصه بین‌المللی به معنای شناسایی شدن رأی داوری در مثال اول نخواهد بود، اما در مقرراتی چون معلوم و معین نبودن مورد معامله به معنای خاص در قوانین داخلی و یا عدم امکان فسخ معامله پیش از الزام متعهد به اجرای عین تعهد در سطح بین‌المللی و برخلاف سطح داخلی با اغماض برگزار می‌گردد.

استثنای قاعده استنادپذیری مقررات معاهدات بین‌المللی ناظر بر مواردی است که اختلاف قلمرو دو حوزه داخلی و بین‌المللی، مانع از استناد به مقررات کنوانسیون گردد؛ اما در فرض قضیه چنانکه گذشت، نه‌تنها سبب رعایت نظم عمومی در امور داخلی پررنگ‌تر از بُعد بین‌المللی است، بلکه قلمرو وسیع‌تری را نسبت به نظم عمومی بین‌المللی پوشش می‌دهد. از این رو اگرچه برخی نویسندگان قائل‌اند که محل اعمال کنوانسیون نیویورک و ق.د.ت.ب آرای داوری بین‌المللی است،^{۲۰} اما بنا بر آنچه گذشت کنوانسیون نیویورک در حکم قانون است و به همین رو بند ۲ ماده ۵ کنوانسیون که ضمن تفکیک نمودن جهات ابطال از بطلان، امکان ممیزی مستقیم

18. Emmanuel Gaillard and Gordon E Kaiser, *The Guide to Challenging and Enforcing Arbitration Awards* (London: Law Business Research Ltd, 2019), 133.

19. Alan Redfern & Martin Hunter, *Law and Practice of International Commercial Arbitration* (London: Sweet and Maxwell, 1991), 443.

۲۰. مرادوند و جعفری، پیشین، ۴۱۶-۴۱۷.

و یک‌سویه دادگاه را از بعد نظم عمومی و بدون ضرورت درخواست از سوی یکی از طرفین پیش‌بینی نموده، در داوری‌های داخلی نیز قابل استناد است.

قانون الحاق ایران به کنوانسیون نیویورک از جهت دیگری نیز در اثبات استنادپذیری تفکیک جهات بطلان از ابطال در داوری‌های داخلی مؤثر است. این قانون مؤخر بر ق.آ.د.م وضع گردیده و با توجه به اینکه معاهدات بین‌المللی در حکم قانون محسوب می‌شوند، در مورد جهات بطلان ذاتی متضمن وضع قاعده جدیدی است که عدم امکان شناسایی رأی داوری را در صورت مغایرت با نظم عمومی پیش‌بینی نموده و به جهت عدم خصوصیت در این بخش، در حوزه داوری‌های داخلی نیز قابلیت استناد دارد.

۱-۴- ملازمه کنترل قضایی از حیث نظم عمومی در کنوانسیون نیویورک با داوری داخلی

چهارمین مبنا در اثبات تفکیک‌پذیری جهات بطلان ذاتی از نسبی در داوری‌های داخلی، مصلحت و ضرورت حقوقی برای امکان ممیزی آرای داوری خارجی از حیث عدم تعارض با نظم عمومی است؛ به عبارت دیگر علاوه بر اینکه مقررات معاهدات بین‌المللی از جمله کنوانسیون نیویورک، در قلمرویی که فاقد خصوصیت است در دعاوی داخلی نیز قابل استناد است، پذیرفتن نظم عمومی به‌عنوان یکی از ملاک‌های کنترل قضایی در داوری‌های داخلی برای تأمین مصلحتی دیگر نیز حائز اهمیت است. توضیح آنکه ماده ۵ کنوانسیون نیویورک در مقررهای مشابه با مواد ۳۳ و ۳۴ ق.د.ت.ب، جهات بطلان را از ابطال تفکیک نموده و در بند دوم، این حق را برای کشور محل درخواست اجرا به رسمیت شناخته تا بدون نیاز به درخواست محکوم‌علیه، رأساً از شناسایی و اجرای رأی مغایر با نظم عمومی امتناع کند؛^{۲۱} اما از آنجا که در ماده ۷ کنوانسیون نیویورک مساعدترین روش اجرای رأی داوری خارجی پیش‌بینی گردیده، چنانچه در مقررات داخلی یک کشور متعاهد به‌عنوان یکی از سازکارهای اجرای رأی داوری، نتوان به نظم عمومی در کنترل قضایی آرای داوری استناد نمود، همین سازکار در مورد آرای خارجی نیز اعمال می‌گردد. به عبارت دیگر متقاضی می‌تواند درخواست خود را متکی به مقرراتی خفیف‌تر نسبت به مقررات کنوانسیون اعم از قوانین داخلی کشور محل اجرا یا دیگر معاهدات کشور محل اجرا مطرح نماید.^{۲۲} در نتیجه رعایت قاعده مساعدترین روش اجرا در کنوانسیون نیویورک که حتی مقررات حوزه داخلی کشور محل درخواست اجرا را در برمی‌گیرد، در صورتی برای اعمال نظم عمومی و رد درخواست شناسایی نسبت به آرای داوری خارجی امکان‌پذیر است که در ق.آ.د.م نیز نظم عمومی قابل اعمال باشد، در

21. Emmanuel Gaillard, "Enforcement of award set aside in the country of origin: the Fench experience", *ICSID Review - Foreign Investment Law Journal*, 14, 1(1999), 19.

۲۲. ایوب منصوری و سید مرتضی حسینی، «نگاهی به اعمال قاعده سازگاری و حق انتخاب مساعدترین قاعده در کنوانسیون نیویورک»، دیدگاه‌های حقوق قضایی، ۲۴، ۸۸ (۱۳۹۸)، ۱۳۵.

غیر این صورت طبق ماده ۷ کنوانسیون نیویورک امکان ممیزی را از این جهت نخواهد داشت؛ زیرا رژیم اجرایی قوانین داخلی، سازگار سهل‌تری محسوب می‌شود و از سوی متقاضی اجرا قابل استناد خواهد بود، نتیجه‌ای که البته پذیرفتنی نیست؛ زیرا هرچند نباید تا جایی پیش رفت که ممیزی داخلی آرای داوری موجب کاهش رغبت به داوری تجاری بین‌المللی گردد،^{۲۳} در مقابل ممیزی از جهات نظم عمومی، اصلی خدشه‌ناپذیر در سطح بین‌المللی است که همواره از سوی کشورها در مقام اجرای آرای داوری رعایت می‌شود و نادیده گرفتن آن مغایر با مصالح و منافع عمومی است. لذا برای دفع این اشکال باید قائل به امکان ممیزی نظم عمومی به‌عنوان مبنایی برای شناسایی و اجرای آرای داوری در سطح داخلی و ملی گردید.

ممکن است ایراد شود که بین‌المللی بودن آرای داوری اقتضا دارد که ممیزی رأی داوری خارجی بر مبنای کنوانسیون نیویورک هیچ‌گاه از صافی نظم عمومی استثناء نشود و نظام اجرایی داخلی از این جهت نتواند مستمسکی برای عبور از موضوع خطیر نظم عمومی تلقی گردد؛ هرچند این نظر با نص مواد مذکور جمع نشده و از نظر حقوقی محل اشکال است، با فرض پذیرش آن نیز با تعارض دیگری مواجه می‌شویم. طبق بند ۱ ماده ۱ کنوانسیون نیویورک دو ملاک برای اجرای کنوانسیون پیش‌بینی گردیده، یکی صدور رأی خارج از قلمرو دولت مقصد و دیگری، داخلی محسوب نشدن رأی داوری در کشور محل درخواست اجراء است. هدف از پیش‌بینی ملاک اخیر، گسترش قلمرو کنوانسیون و فراهم ساختن امکان اجرای آرائی است که در کشور مقرر داوری اما تحت حکومت قانون کشوری دیگر صادر شده است تا قلمرو کنوانسیون گسترش یابد و زمینه برای اجرای آرای داوری بیشتری فراهم شود.^{۲۴}

بنا به مراتب فوق چنانچه رأی داوری میان دو ایرانی در کشوری خارجی صادر شده باشد، طبق ملاک اول یعنی صدور رأی در قلمرو کشوری غیر از کشور مقصد، می‌توان درخواست اجرا را بر اساس کنوانسیون نیویورک از محاکم ایران به عمل آورد. در این فرض مطابق ملاک اول، مقررات کنوانسیون حاکم می‌گردد و امکان ممیزی رأی از جهت نظم عمومی وجود دارد؛ اما از آنجا که استناد به کنوانسیون اختیار اضافه‌ای است که در اختیار محکوم‌له داوری قرار دارد، ولی در عین حال مانع توسل به مقررات عمومی داخلی برای اجرا از سوی محکوم‌له ایرانی نخواهد بود، چنانچه محکوم‌له ایرانی رأی داوری، جهت اجرا به عمومات قانون آیین دادرسی متوسل شده باشد، اما استنادپذیری ق.د.ت.ب و یا کنوانسیون در مورد آرای داوری داخلی پذیرفته

23. Jessica L. Gelande, "Judicial review of international arbitral awards: Preserving independence in international commercial arbitrations", *Marquette Law Review*, 80, 2(1997), 625.

24. Albert Jan Vanden Berg, "Should the Setting Aside of the Arbitral Award be Abolished?", *ICSID Review Journal*, 29, 2(2014), 9.

نشود، ممیزی بر رأی داوری یادشده از جهت نظم عمومی ممکن نخواهد بود. این تعارض پذیرفته نیست و یک نظام حقوقی هماهنگ و یکپارچه تبعیض بی‌جهت و اعمال ملاک‌های متعارض را در قضیه واحد برنمی‌تابد و هماهنگی میان مقررات نظام حقوقی اقتضا دارد تا بتوان به دو سند یادشده در باب موانع اجرا در داوری‌های داخلی استناد نمود.

۲- آثار تفکیک جهات بطلان ذاتی از نسبی در داوری‌های داخلی

در این بخش اهم آثار و تفاوت‌های میان این دو دسته از جهات بطلان ذاتی و نسبی ذکر می‌شود، امری که در نهایت به اثبات نظریه تفکیک جهات بطلان ذاتی از جهات بطلان شخصی در داوری‌های داخلی خواهد انجامید.

۲-۱- محدود شدن ممیزی زمان درخواست اجرا به جهات بطلان

اولین اثر تفکیک جهات بطلان ذاتی از نسبی محدود شدن ممیزی مستقیم دادگاه بر رأی داوری به جهات بطلان ذاتی است. هرچند طبق یک دیدگاه، ممیزی دادگاه در زمان درخواست اجرای رأی داوری شامل تمام جهات موضوع ماده ۴۸۹ می‌شود، اما نظر غالب بر محدود بودن این ممیزی حول محور جهات بطلان ذاتی یا همان نظم عمومی قرار گرفته است.^{۲۵} در تقویت نظر اخیر باید گفت، جهات شخصی در مقابل جهات نظم عمومی محدود به طرفین دعوی است و کوتاهی در طرح دعوی ابطال، اقدام علیه خود و رضایت ضمنی بدان محسوب می‌گردد و ورود دادگاه به جهات خصوصی مغایر با فلسفه کنترل قضایی است؛ زیرا اصل بر آن است که حقوق خصوصی مجال آزادی و حاکمیت اراده است و طرفین می‌توانند حدود و ابعاد آن را به تراضی تعیین نمایند.^{۲۶} ورود دادگاه در جهات بطلان نسبی به نفع یکی از طرفین، خارج شدن از موضع بی‌طرفی است و تنها در صورتی چنین اجازه‌ای دارد که از سوی ذی‌نفع برابر مقررات درخواست شده باشد، در غیر این صورت به حیثه روابطی که اثرگذاری رأی داوری از محدوده طرفین آن تجاوز نمی‌نماید، رأساً ورود نخواهد کرد. اما اصل یادشده در جهات بطلان ذاتی در راستای صیانت از جامعه تخصیص می‌یابد؛ زیرا تعلل طرفین در طرح دعوی ابطال رأی داوری، حاکمیت را از کنترل قضایی برای حفظ نظم عمومی به‌عنوان یک وظیفه ذاتی بازنمی‌دارد. از این رو جهات بطلان ذاتی همواره مورد ممیزی مستقیم محاکم در زمان درخواست اجرای رأی داوری است.

۲۵. جواد واحدی، «ابلاغ رأی داور»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۳۰(۱۳۷۲)، ۱۵۳؛ حمیدرضا نیکبخت، شناسایی و اجرای آرای داوری در ایران (تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، ۱۳۹۱)، ۴۸-۴۹؛ محمد باقر سروی، نگرشی کاربردی به موضوع داوری در حقوق ایران (تهران: فکرسازان، ۱۳۸۹)، ۶۷؛ محمد مهدی توکلی، نصب داور: احکام و آثار آن (تهران: میزان، ۱۳۹۵)، ۳۵۶.

۲۶. عبدالحمید مرتضوی، آیین رسیدگی داوری تجاری بین‌المللی (تهران: انتشارات جاودانه، ۱۳۹۲)، ۱۷۹.

۲-۲- عدم تأثیر اسقاط حق اعتراض بر جهات بطلان

دومین اثر تفکیک جهات بطلان ذاتی از نسبی، بی‌اثر بودن اسقاط پیشاپیش حق اعتراض به رأی داوری است. مطابق اصل پذیرفته‌شده در قواعد عمومی قراردادها، آزادی اراده در اعمال حقوقی مطلق نبوده و تا جایی مؤثر است که مغایر با نظم عمومی نباشد، در غیر این صورت در حکم عدم شرط است و چنانچه طرفین حق اعتراض را به کلی اسقاط کرده باشند، محکوم‌علیه را از اعتراض بر مبنای جهات نظم عمومی باز نمی‌دارد.^{۲۷} این قاعده در دیگر کشورها نیز رعایت می‌شود. ماده ۱۵۲۰ ق.آ.د.م.ف با وجود اسقاط حق اعتراض، درخواست ابطال رأی داوری را نسبت به قواعد آمره پذیرفته است.^{۲۸} همچنین بخش‌های ۶۷ و ۶۸ قانون داوری انگلستان مصوب ۱۹۹۶ و بند ۲ ماده ۱۰۵۹ ق.آ.د.م.آلمان، بین دو فرض تفکیک قائل شده است و اختیار طرفین را در اسقاط حق اعتراض تنها در مبنای غیر امری نافذ شناخته است.^{۲۹} در این راستا اگرچه رویه قضایی با وصف اسقاط حق اعتراض، دعوی ابطال رأی داوری را حتی در جهات شخصی پذیرفته، اما با توجه به منطق حاکم بر این تفکیک که در بند پیشین اشاره شد، رعایت نظم عمومی مرز آزادی اراده محسوب و غیرقابل تراضی خلاف است. بر این اساس باید ضمن احترام به حاکمیت اراده طرفین و تأثیر دادن به اسقاط حق اعتراض در جهات شخصی، در مورد جهات نظم عمومی قائل به تخصیص گردید و حق اعتراض را پابرجا دانست.

۲-۳- مسموع بودن تعرض به رأی داوری در جهات بطلان ذاتی پس از انقضای فرجه

سومین اثر و نتیجه تفکیک جهات بطلان ذاتی از نسبی مسموع بودن دعوی، اعلام بطلان رأی داوری در جهات ذاتی و عدول از دستور اجراست. در جهات بطلان ذاتی دادگاه در راستای وظیفه حاکمیتی خود برای حفظ نظم عمومی، نظارتی بدون مدت و مستمر بر آرای داوری دارد و چنانچه پس از دستور اجرا نیز مغایرت رأی با نظم عمومی کشف گردد، باید از آن عدول شود. کمیسیون آموزش قوه قضائیه در این خصوص چنین اظهارنظر نموده: «با توجه به مقررات ماده ۴۸۹ ق.آ.د.م، چنانچه رأی داور پس از انقضای مدت داوری صادر و تسلیم شده باشد، آن رأی اساساً باطل بوده و قابلیت اجرایی ندارد... {و} مطابق ماده ۱۱ قانون اجرای احکام مدنی... دادگاه رأساً و یا به درخواست هر یک از طرفین به اقتضای مورد اجرائیه را باید ابطال نماید».

27. Christopher R. Seppala, "French Domestic Arbitration Law", *International Lawyer*, (1982), 749.

۲۸. نوری یوشانلوئی و قاسمی، پیشین، ۱۵۵.

۲۹. علی رضایی، «آزادی اراده طرفین در نظارت قضایی بر آرای تجاری بین‌المللی»، حقوقی بین‌المللی، ۳۷، ۶۲ (۱۳۹۹)، ۳۱۲.

اگرچه نظر یادشده در مورد جهت خارج از فرجه بودن رأی که جهتی شخصی است قابل دفاع نیست، اما اصل برگشت‌پذیری دستور اجرا در این نظریه تأیید شده است.

در نظریه مشورتی شماره ۵۵۸/۹۹/۷ مورخ ۲۲/۰۵/۱۳۹۹ اداره کل حقوقی قوه قضائیه نیز آمده است «... چنانچه مهلت یادشده منقضی شده باشد، هر زمان که تقاضای اجرای رأی داور از دادگاه به عمل آید، محکوم‌علیه رأی داوری می‌تواند بطلان ذاتی رأی را به دادگاه خاطرنشان سازد. بدیهی است در چنین فرضی دادگاه با عنایت به صدر ماده ۴۸۹ قانون یادشده در صورت احراز بطلان رأی داور از صدور دستور اجرای آن خودداری می‌کند...».

علاوه بر عدول از دستور اجرا که با یادآوری ذی‌نفع به دادگاه صورت می‌گیرد، امکان طرح دعوی اعلام بطلان رأی داوری به استناد نقض اساسی نظم عمومی، با وصف انقضای مدت نیز وجود دارد. اگرچه گروهی از دکتربین استماع دعوی ابطال رأی داوری خارج از فرجه را اجتهاد در برابر نص دانسته‌اند،^{۳۰} اما در صورتی که ممیزی بدون مدت بر جهات نظم عمومی به صورت خودداری از دستور اجرا و یا عدول از دستور اجرا ممکن باشد، دعوی اعلام بطلان رأی داوری در این جهات نیز قابل استماع خواهد بود؛ زیرا رأی واجد جهات ذاتی بطلان با انقضای مدت اعتراض اعتبار خود را بازنخواهد یافت. در این دعوی خواهان نه به جهات شخصی، بلکه به جهات نظم عمومی غیرقابل صلح در نظام حقوقی یک کشور استناد می‌نماید که ترتیب اثر دادن به رأی واجد بی‌ترتیبی اساسی و نقض اصول منصفانه دادرسی یا تقلب و فساد آشکار، اعتبار نظام قضایی که رأی بدان منتسب می‌شود را تحت الشعاع قرار می‌دهد. اعلام جهات نقض آشکار اصول دادرسی منصفانه یا نظم عمومی در قالب دعوی ماهیت موضوع را تغییر نمی‌دهد، چراکه در راستای وظیفه ذاتی نظام حقوقی کشور در بی‌اثر نمودن چنین رأی داوری صورت می‌گیرد. به‌عنوان مثال اگر به صورت قضایی فساد و پرداخت‌های غیرقانونی مؤثر در صدور رأی به نفع محکوم‌له رأی داوری اثبات گردد، آیا می‌توان به‌صرف انقضای فرجه ابطال رأی داوری، از ترتیب اثر دادن به دعوی اعلام بطلان چنین رأیی خودداری نمود؟ این موضوع به‌ویژه زمانی تقویت می‌شود که جهت بطلان در زمان داوری و فرجه اعتراض، پنهان بوده و نتوان قصور یا تعللی به محکوم‌علیه رأی داوری منتسب نمود. در نظام حقوق داوری انگلستان قضیه نیجریه علیه پروسس اند اینداستریال دیولپمنت^{۳۱} مثبت همین رویکرد است. در این دعوی شرکت پی اند آی دی، با ادعای انکار قرارداد فی‌مابین از سوی نیجریه با موضوع قرارداد توسعه گاز، دعوایی را به داوری می‌برد و کشور یادشده به پرداخت غرامت در حق خواهان محکوم می‌گردد؛ اما در پی ادعای نیجریه و ارائه شواهدی مبنی بر ماهیت غیرعادی و تقلب و فساد در روند پرونده که دادگاه

۳۰. کیا، محسنی و امینی پیشین، ۱۶۱؛ مهاجری، پیشین، ۳۱۱.

را در مورد بی‌عدالتی اساسی در حق نیجریه اقناع می‌کند، با وصف انقضای مدت اعتراض از باب نقض نظم عمومی حق اعتراض را به رسمیت شناخته است.^{۳۲}

در پایان لازم است به ماهیت تصمیم دادگاه در رد درخواست اجرا و ممیزی رأی داوری اشاره گردد. ماهیت تصمیم دادگاه حکم یا قرار نیست، چراکه لازمه هر دو، ترافع میان طرفین است که در زمان درخواست اجرا مفقود است؛ بنابراین اظهارنظر دادگاه که در بستری غیرترافعی صورت می‌گیرد، با تصمیم قضایی انطباق دارد. چنانکه ماده ۱۵۲۵ قانون آیین دادرسی مدنی فرانسه نیز تصمیم دادگاه در مقام ممیزی رأی داوری و رد درخواست اجرا یا پذیرش آن را ظرف یک ماه از تاریخ ابلاغ تصمیم همچون حکم، قابل پژوهش در دادگاه پژوهش پاریس می‌داند. در حقوق ما نیز با توجه به اینکه تصمیم دادگاه در رد درخواست اجرا یا عدول از آن یک اظهارنظر تمام‌عیار ماهیتی است و محکوم‌له دعوی را از نیل به نتیجه رأی داوری بازمی‌دارد و تأثیر مستقیم بر اصل حقوق اصحاب دعوی دارد، بعد ماهیتی آن بر بعد غیرترافعی چیرگی یافته و آثار حکم بر آن مترتب می‌شود.^{۳۳} نتیجه این امر در امکان تجدیدنظرخواهی از تصمیم دادگاه و نیز اعتبار امر قضاوت‌شده پس از قطعیت، ظاهر می‌شود؛ به عبارت دیگر یک بار برای همیشه در مورد درخواست اجرای رأی داوری تصمیم‌گیری می‌شود و از تکرار آن به بهانه عدم برخورداری تصمیمات دادگاه از اعتبار امر قضاوت‌شده جلوگیری می‌شود.

نتیجه‌گیری

هرچند ماده ۴۸۹ ق.آ.د.م به‌عنوان قانون حاکم در داورهای داخلی میان جهات ابطال رأی داوری تفاوتی قائل نشده، اما از نظر حقوقی میان دو دسته جهات بطلان (ذاتی) از جهات ابطال (شخصی) تفاوت‌های نظری و عملی مهمی وجود دارد. منطق حقوقی ایجاب می‌نماید که تمایز میان جهات بطلان به کیفیت یادشده در حوزه داورهای داخلی نیز به‌صراحت در اصلاحات قانونگذاری دیده شود؛ اما در وضعیت کنونی و با داشته‌های موجود حقوق‌نویس، برون‌رفت از ایراد خلأ مستند قانونی در استناد به تفکیک یادشده مستلزم اثبات مبانی از طریق تفسیر و تبیین منابع حقوقی است. در این راستا عدم امکان ذاتی نادیده گرفتن آرای مغایر با نظم عمومی، استنادپذیری کنوانسیون نیویورک و قانون داورهای تجاری بین‌المللی و نیز ملازمه اعمال

32. Meher Tandon, "English High Court allows challenge to arbitral award for having been obtained by fraud and in violation of public policy", April 2, 2024. Available at: <https://www.iisd.org/itn/en/2024/04/02/english-high-court-allows-challenge-to-arbitral-award-for-having-been-obtained-by-fraud-and-in-violation-of-public-policy/>

۳۳. امیرناصر کاتوزیان، اعتبار امر قضاوت‌شده (تهران: نشر دادگستر، ۱۳۷۶)، ۱۳۷؛ خدابخشی، پیشین، ۶۰۱ و

نظم عمومی به‌عنوان یکی از جهات کنترل آرای داوری ذیل کنوانسیون نیویورک با امکان اعمال آن در داوری‌های داخلی، اهم مبانی حقوقی پذیرش تفکیک میان جهات بطلان ذاتی از نسبی در داوری‌های داخلی است.

ق.د.ت.ب که تفکیک جهات بطلان از ابطال را در مواد ۳۳ و ۳۴ به رسمیت شناخته هر چند ناظر بر داوری‌های بین‌المللی است، اما به اقتضای اینکه جزئی از نظم حقوقی کشور محسوب می‌شود، عموماً آن در داوری‌های داخلی قابل استناد است. قید بین‌المللی قانون در حدودی قابلیت تسری به حوزه داخلی ندارد که تنها در یک رأی داوری خارجی موضوعیت داشته باشد یا قانون به وجه انحصاری آن تصریح نموده باشد؛ به عبارت دیگر خصیصه بین‌المللی قضیه خصوصیتی غیرقابل الغا محسوب و مانع از تسری به قضایای داخلی گردد؛ اما موضوع نظم عمومی از شمول این استثنا خارج است و تفکیک جهات بطلان از ابطال در داوری‌های خارجی نه تنها هیچ خصوصیتی ندارد، بلکه جهات مربوط به نظم عمومی به قیاس اولویت در داوری‌ها داخلی لازم‌الرعایه بوده و در نتیجه قابل استناد است.

مبنای دیگر اثبات قابلیت استناد جهات بطلان مربوط به نظم عمومی در داوری‌های ملی، استنادپذیری کنوانسیون نیویورک است. چراکه معاهدات بین‌المللی در حکم قانون بوده و جز در مواردی که به اقتضای منطقی و یا بین‌المللی بودن موضوع مقررات کنوانسیون بدان محدود می‌گردد، در دیگر زمینه‌ها مانعی برای تسری به حوزه داخلی وجود ندارد، به‌ویژه آنکه قانون الحاق ایران به کنوانسیون نیویورک مؤخر بر قانون آیین دادرسی مدنی است و جهت نظم عمومی را به جهات پیشین ابطال رأی داوری پیشینی نموده که در حقوق داخلی نیز قابل استناد است. همچنین لازمه امکان ممیزی بر اجرای آرای داوری خارجی از حیث جهات نظم عمومی در کنوانسیون نیویورک، امکان اعمال آن در داوری‌های داخلی است. در غیر این صورت مطابق با قاعده مساعدترین روش اجرا در ماده ۷ کنوانسیون، مقررات داخلی که روش مساعدتر محسوب می‌شود، مانع از استناد به نظم عمومی ذیل کنوانسیون نیویورک خواهد شد که این نتیجه مغایر با مصالح و منافع کشور است.

اثبات نظریه تفکیک جهات بطلان ذاتی از نسبی در داوری‌های داخلی بر اساس مبانی یادشده آثار سه‌گانه‌ای به دنبال دارد که عبارت‌اند از بی‌تأثیر بودن اسقاط حق اعتراض نسبت به جهات بطلان ذاتی، محدود شدن ممیزی زمان درخواست اجرا به جهات نظم عمومی و درنهایت استماع دعوی ابطال رأی داوری و عدول از صدور دستور اجرا پس از انقضای فرجه در جهات مربوط به نظم عمومی. این در حالی است که جهات نسبی نه‌تنها مورد ممیزی حین درخواست اجرا قرار نمی‌گیرد، بلکه اسقاط حق اعتراض، مانع از استماع دعوی ابطال رأی داوری در آن جهات بوده و با انقضای مدت اعتراض نیز راهی برای تعرض بدان وجود نخواهد داشت.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

- اصلانی، حمیدرضا. فایل صوتی «موافقت‌نامه داور»». برگزارشده در مرکز داوری اتاق بازرگانی، ۱۳۹۵.
- الماسی، نجادعلی. حقوق بین‌الملل خصوصی. چاپ شانزدهم. تهران: نشر میزان، ۱۳۸۵.
- توکلی، محمدمهدی. نصب داور: احکام و آثار آن. چاپ اول. تهران: انتشارات میزان، ۱۳۹۵.
- جعفری لنگرودی، محمدجعفر. ترمینولوژی حقوق. چاپ ششم. تهران: گنج دانش، ۱۳۷۲.
- حسنی، محمدمهدی. «امکان اجرای آرای داور بر خلاف قانون و نظم عمومی». فصلنامه کانون وکلای دادگستری خراسان، ۲، ۶(۱۳۹۱)، ۳۵-۵۲.
- خدابخشی، عبدالله. حقوق داور و دعوی مربوط به آن در رویه قضایی. تهران: انتشار شرکت سهامی، ۱۳۹۱.
- رضایی، علی. «آزادی اراده طرفین در نظارت قضایی بر آرای تجاری بین‌المللی». حقوقی بین‌المللی، ۳۷، ۶۲(۱۳۹۹)، ۳۰۷-۳۳۴.
- سروی، محمدباقر. نگرشی کاربردی به موضوع داور در حقوق ایران. تهران: فکرسازان، ۱۳۸۹.
- شمس، عبدالله. آیین دادرسی مدنی، جلد دوم. چاپ نوزدهم. تهران: انتشارات دراک، ۱۳۸۷.
- شمس، عبدالله. آیین دادرسی مدنی، جلد سوم. چاپ بیست و هفتم. تهران: انتشارات دراک، ۱۳۹۴.
- شهبازی‌نیا، مرتضی. فایل صوتی «ابطال رأی داور»». برگزارشده در کانون وکلای دادگستری البرز، ۱۳۹۵.
- صاحبی، مهدی. تفسیر قراردادها در حقوق خصوصی. چاپ اول. تهران: انتشارات ققنوس، ۱۳۷۶.
- کاتوزیان، امیرناصر. اعتبار امر قضاوت‌شده. چاپ پنجم. تهران: نشر دادگستر، ۱۳۷۶.
- کریمی، عباس و حمیدرضا پرتو. حقوق داور داخلی. چاپ چهارم. تهران: نشر دادگستر، ۱۳۹۵.
- کیا، حسن، حسن محسنی و عیسی امینی، «رویکرد قضایی به بی‌اعتباری رأی داور داخلی»». پژوهشهای حقوقی، ۲۰، ۴۷(۱۴۰۰)، ۱۶۴-۱۴۷.
- محمدزاده اصل، حیدر. داور در حقوق ایران. چاپ اول. تهران: انتشارات ققنوس، ۱۳۷۹.
- مدنی، سید جلال‌الدین. آیین دادرسی مدنی، جلد دوم. تهران: چاپخانه علامه طباطبایی، ۱۳۷۶.
- مرادوند، کریم و جلال جعفری. «جهات اعتراض به رأی داور داخلی با نگاهی به قانون داور تجاری بین‌المللی ایران و کنوانسیون نیویورک ۱۹۵۸». تحقیقات حقوق قضایی، ۲، ۳(۱۴۰۰)، ۳۸۵-۴۲۰.
- مرادی گوارشکی، علی اصغر. «قابلیت اعتراض خارج از مهلت نسبت به رأی داور»». فصلنامه داخلی کانون وکلای دادگستری استان خراسان، ۳، ۱۰(۱۳۹۲)، ۴۵-۶۷.
- مرتضوی، عبدالحمید. آیین رسیدگی داور تجاری بین‌المللی. چاپ اول. تهران: انتشارات جاودانه، ۱۳۹۲.
- منصوری، ایوب و سید مرتضی حسینی. «نگاهی به اعمال قاعده سازگاری و حق انتخاب مساعدترین قاعده در کنوانسیون نیویورک»». دیدگاه‌های حقوق قضایی، ۲۴، ۸۸(۱۳۹۸)، ۱۲۵-۱۴۰.

- منصوری، پریسا. «نقش دادگاه‌های داخلی در داوری تجاری بین‌المللی». فصلنامه قانون‌یار، ۳، ۱۳۹۸، ۳۲۱-۳۴۲.
- مهاجری، علی. مبسوط در آیین دادرسی مدنی، جلد چهارم. تهران: فکرسازان، ۱۳۸۶.
- نوری یوشانلوئی، جعفر و سجاد قاسمی. «مطالعه تطبیقی جهات ابطال آرای داوری». حقوق خصوصی، ۱۹، ۱(۱۴۰۱)، ۱۴۷-۱۷۸.
- نیکبخت، حمیدرضا. شناسایی و اجرای آرای داوری در ایران. چاپ اول. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، ۱۳۹۱.
- واحدی، جواد. «ابلاغ رأی داور». مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۳۰(۱۳۷۲)، ۱۳۷-۱۶۴.
- یوسف‌زاده، مرتضی. آیین داوری. چاپ اول. تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۹۲.
- ب) منابع خارجی
- Böckstiegel, Karl- Heinz. "Public Policy as a Limit to Arbitration and its Enforcement". *IBA Journal of Dispute Resolution, Special Issue*, (2008), 1-10.
- Chong, Adeline Swee Ling. "Transnational public policy in civil and commercial matters". *Law Quarterly Review*, 128(2012), 88-113.
- Dolinger, Jacob. "World Public Policy: Real International Public Policy in the Conflict of Laws". *Texas International Law Journal*, XVII, II(1982), 167-193.
- Gaillard, Emmanuel & Gordon E Kaiser. *The Guide to Challenging and Enforcing Arbitration Awards*. London: Law Business Research Ltd, 2019.
- Gaillard, Emmanuel, "Enforcement of award set aside in the country of origin: the French experience". *ICSID Review - Foreign Investment Law Journal*, 14, 1(1999), 16-45. <https://doi.org/10.1093/icsidreview/14.1.16>
- Gelande, Jessica L. "Judicial review of international arbitral awards: Preserving independence in international commercial arbitrations". *Marquette Law Review*, 80, 2(1997), 625-644.
- Tandon, Meher. "English High Court allows challenge to arbitral award for having been obtained by fraud and in violation of public policy". April 2, 2024. Available at: <https://www.iisd.org/itn/en/2024/04/02/english-high-court-allows-challenge-to-arbitral-award-for-having-been-obtained-by-fraud-and-in-violation-of-public-policy/>
- Redfern, Alan & Martin Hunter. *Law and Practice of International Commercial Arbitration*. London: Sweet and Maxwell, 1991.
- Seppala, Christopher R. "French Domestic Arbitration Law". *International Lawyer*, (1982), 749-792.
- Vanden Berg, Albert Jan. "Should the Setting Aside of the Arbitral Award be Abolished?". *ICSID Review Journal*, 29, 2(2014), 263-288. Available at: <https://doi.org/10.1093/icsidreview/sit053>